

RECENZE A REFERÁTY

Marie Huláková: O kultuře a kulturní revoluci (Nakladatelství politické literatury, Praha 1963, str. 284.)

O aktuálnosti práce Marie Hulákové o problémech kultury a kulturní revoluce není pochyb. Právě v současné etapě výstavby socialismu v naší vlasti. Huláková přišla se svou knihou v pravý čas a pokusila se v ní odpovědět na otázky, které jsou skutečně živé, ne-li přímo palčivé. Její knihu je nadto možno označit za počín v naší marxistické literatuře svým způsobem průkopnický. Podjala se uceleného monografického zpracování poměrně rozsáhlého tematického komplexu, který byl zatím předmětem pouze menších studií a článků, zaměřených jen k dílčí problematice nebo pojednávajících toliko o některých aspektech tak bohatého jevu, jakým je revoluce v oblasti kultury. Každý takový průkopnický počín nese s sebou ovšem nejen vavříny prvenství. Riskovala také — a autorku je třeba pochválit i za to, že se nebála tohoto rizika — mnoho případných výtek, neboť se nemohla opřít ani o obdobné práce cizí (až na některé publikace sovětské, např. Kimovy, event. některé studie německé), ani o dostatečné množství materiálu získaného sociologickými průzkumy, k nimž se v poněkud větší míře a soustavněji přistupuje teprve v poslední době. K tomu se odhodlala napsat svou knihu o kulturní revoluci za situace, kdy — jak na to upozornil akademik Josef Macek (viz *Nová mysl* 1963, č. 9, str. 1047–1048) — se u nás teprve připravujeme kulturní dějiny pozvednout z nezáviděníhodné úlohy popelky v oboru historiografie; ani v jiných socialistických zemích nejsou v tomto směru o mnoho dále.

Nicméně i s ohledem na uvedené skutečnosti a právě s ohledem na objektivně ztížené podmínky pro zpracování problematiky kulturní revoluce v podobě ucelené monografie nelze Hulákové nepřiznat, že se vyrovnala se zvoleným tématem relativně úspěšně. Stalo se tak bezesporu i proto, že díky své marxistické erudici a širokému rozhledu po literatuře, dotýkající se z té či oné stránky jejího tématu, věděla, které spisy, díla a publikace by neměla pomínout, má-li již nyní první pokus o ucelené zpracování tak obtížného tématu být více než pouhým vytyčením a nadhozením problému. Huláková využila v široké míře jak bohatství myšlenek a podnětů obsažených ve spisech klasiků marxismu-leninismu, tak stranických materiálů a dokumentů našich i sovětských. Přihlédla k závažným referátům, které byly předneseny na významných konferencích vědeckých (např. na konferenci k 15. výročí ČSR a na konferenci filosofických pracovníků k základním teoretickým otázkám výstavby socialismu a komunismu roku 1961 v Liblicích) i na významných celostátních jednáních kulturních činitelů (Sjezd národní kultury 1948, Sjezd socialistické kultury 1959). V jednotlivých částech své knihy se kriticky vyrovnává se závěry desítek větších i menších studií marxistických autorů, které se zabývají některými otázkami a aspekty kulturní revoluce, a konfrontuje s marxistickými názory a stanovisky teorie některých buržoazních vědců a filosofů. Sympatické a prospěšné přitom je, že sahá daleko více, než to dosud bylo u nás běžné, po cizí literatuře, i když možnost využít cizích pramenů a publikací je již větší, než jak by bylo možno usuzovat ze seznamu použité literatury v její knize. (Ostatně i z naší marxistické literatury mohla s užitekem přihlédnout k některým dalším důležitým pracím — namátkou jmenujeme alespoň Estetiku Dvořákovy symfonické tvorby od Antonína Sychry, která pod naším soudem představuje jeden z nejcennějších příspěvků nejen k tvořivému rozvíjení marxistické estetiky, ale i teorie kultury u nás v posledních letech, dále výbor z kritických a teoretických statí S. K. Neumanna *O umění* apod.).

Snaha autorky o hlubší přístup k problematice kulturní revoluce se projevila už v tom, že si položila především otázku, co rozumět z marxistického hlediska kulturou, a pokusila se na ni zevrubně odpovědět. Celá jedna třetina knihy je věnována této otázce. I když by se mohlo zdát, že je to zbytečně mnoho, vzhledem k silné tendenci chápat kulturu už jen jako soubor jevů zahrnovaných pod pojem kultury duchovní a vzhledem k tomu, že z této tendence vyplývají četné mylné a chybné závěry pro praxi (některé se promítají např. do činnosti brigád socialistické práce), lze považovat místo vyhrazené autorkou obecným teoretickým otázkám kultury za přiměřené. Tím spíše, že objasnění vztahů mezi kultu-

rou a prací, kulturou materiální i duchovní a lidskou činností, objasnění vlivu dělby práce na fyzickou a duševní na utváření kultury, dále objasnění ideologických základů duchovní kultury i jiným závažným teoretickým otázkám nebyla zatím věnována žádná studie, která by si kladla za cíl alespoň shrnout — když nic jiného — názory klasiků marxismu-leninismu v tomto směru. Obsáhlou první část zabývající se obecně teoretickými otázkami kultury zařadila Huláková do své knihy po našem soudu správně i proto, že zejména existují některé specifické zákonitosti pohybu kulturních struktur (je známo, že už Marx upozornil např. na určitou nerovnoměrnost ve vývoji umění) a je nezbytné tyto zákonitosti podrobněji prozkoumat. Bohužel však právě in hoc puncto recenzovaná práce neznamená výraznější přínos.

Teprve v druhé části monografie — v oddíle nazvaném Teoretické otázky socialistické kulturní revoluce — řeší autorka vlastní problematiku procesu, pro který se už stal běžným termín socialistická kulturní revoluce. Nejprve se pokouší vymezit sám pojem kulturní revoluce a určit, zpřesnit její podstatu. Vychází přitom jednak z analýzy změn v kultuře při přechodu od feudalismu ke kapitalismu (kapitola o kulturní revoluci jako součásti buržoazní revoluce, str. 101 n.), jednak z analýzy změn ve sféře kultury při přechodu od kapitalismu k socialismu (kapitola o kulturní revoluci jako součásti socialistické revoluce, str. 113 n.). Nato zkoumá místo kulturní revoluce v socialistické revoluci (str. 126 n.), tj. usiluje o vymezení vztahů kulturních přeměn k přeměnám v oblasti ekonomické a politické, o postižení forem spjatosti kvalitativních změn ve sféře ekonomické a politické a ve sféře ideologicko-kulturní. Závěrečná kapitola o hlavních úkolech socialistické kulturní revoluce je členěna podle dost běžného schématu na tři části: v první se pojednává o zpřístupnění vzdělání a kultury všemu obyvatelstvu, druhá se zabývá otázkami přejímání a přehodnocování kulturního dědictví a vytváření nové, socialistické kultury, ve třetí části je předmětem autorčina výkladu výchova a převýchova lidí v duchu socialismu a komunismu. Celý tento druhý oddíl knihy se těsně přimyká k průběhu socialistické kulturní revoluce v naší zemi, třebaže jsou tu četné odkazy na zkušenosti sovětské (i jiných socialistických zemí) a některé exkursy obecné povahy.

Nyní, když jsme stručně naznačili obsah práce, mohli bychom sledovat, jak Huláková řeší jednotlivé otázky, mohli bychom se souhlasně nebo s výhradami a námitkami vyslovovat k detailům. I touto cestou bychom dospěli ke zjištění kladů a nedostaků knihy. Domníváme se však, že bude vhodnější postupovat jinak: vycházet spíše z posouzení metody, kterou si autorka zvolila, a zkoumat, jak se jí touto zvolenou metodou podařilo vyčerpat a zvládnout téma. Tento postup nám umožní nejen ocenit silné stránky recenzované práce, ale i příčiny, které způsobily, že se v ní objevují některé slabiny; to je ostatně nejdůležitější, neboť smysl kritiky jakékoliv práce spočívá hlavně v tom, aby ukázala způsoby a možnosti překonávání neúspěchů autora. Důraz na metodu je konec konců v souladu s charakterem posuzované monografie: Huláková si byla vědoma, že metodický postup je v jistém směru skutečně klíčem k tomu, zda se jí podaří, či nepodaří správně uchopit látku a dát jednotlivým problémům i tvrzením, k nimž dospívá, náležité proporce.

Svědčí o tom závěr knihy (str. 273 n.), kde přímo uvádí varianty, které se nabízejí při zpracování problematiky kulturní revoluce. Není pochyb, že pečlivě vážila, zda by nebylo vhodné interpretovat otázky kulturní revoluce na výkladu otázek stranického řízení kulturní oblasti nebo na historickém výkladu kulturní problematiky v nejnovějších dějinách apod. Rozhodla-li se nakonec, jak říká, pro pokus o syntetické zpracování teoretické problematiky kulturní revoluce, tj. pro logickosystematický výklad otázek spadajících do zvoleného tematického okruhu, měla pro to jisté dobré důvody. Nehledíme-li k jistým tendencím k neplodné spekulaci, které se k tzv. logické metodě za určitých podmínek mohou vázat (aniž ovšem lze za ně vinit samu tuto metodu), ukazuje se totiž ve stále širším a širším měřítku, že logický způsob výkladu — ona metoda, která je základem Marxovy kritiky politické ekonomie a kterou Marx vypracoval do velké jemnosti zejména ve svém Kapitálu — skýtá tvořivě práci v rozvíjení marxismu skutečně největší možnosti. Nechrání pouze pracovníka před nebezpečím, že se mu historické zkoumání změní v suchý popis a chronologický výčet faktů a událostí; nutí jej také — a to je to nejpodstatnější — k tvořivé myšlenkové aktivitě, k novému ověřování a prověřování „nosností“ pojmů a kategorií, jichž se běžně používá, jejichž obsah však namnoze není obohacován abstraktní činností směřující k hlubšímu proniknutí do podstaty jevů, event. jej vede k vytváření nových kategorií, pokud se dosavadní kategorie stanou pro uchopení a analýzu skutečnosti nikoli již plně dostačujícími.

Použití logického způsobu výkladu přineslo při zpracování problematiky kulturní revoluce v knize Marie Hulákové skutečně řadu kladných výsledků. Je to patrné již z toho, jak se u ní proti běžně tradovaným názorům (které se pochopitelně objevují v různých státech a člancích) prohloubil a obohatil sám pojem kultury a kulturní revoluce. Zatímco dříve —

a vlastně donedávna — se v pojetí kultury a eo ipso i kulturní revoluce prosazovala tendence k jejich redukci jen na jevy spadající pod pojem duchovní kultury, a to ještě s výhradami vůči tomu, aby sem byla zahrnována politika, ukazuje Huláková v souhlasu s klasiky marxismu-leninismu, že základ kultury spočívá v práci a podstatné změny v kultuře jsou zákonitě spjaty s podstatnými změnami v charakteru práce, v její společenské dělbě, v tom procesu materiálního života společnosti, v kterém způsob výroby v poslední instanci rozhoduje, jaké rysy má, resp. jakých rysů může nabývat pracovní proces jako stěžejní faktor formující člověka, jeho vlastnosti a schopnosti, jeho duchovní profil a habitus. Tím nenachází pouze klíč k pochopení kvalitativní odlišnosti kultur jednotlivých společenskoeconomických formací, které se již v dějinách vystřídalily, k hlubšímu postizení specifičnosti těchto kultur, na rozdíl od četných dosavadních marxistických historických prací (nevyjímajíc např. Přehled Československých dějin). Otvírá si především cestu k dialektičtějšímu pochopení socialistických přeměn v kultuře, k hlubšímu proniknutí do souvislosti mezi pohybem v základně a pohybem v nadstavbě socialistické společnosti, k určení zvláštností socialistické kulturní revoluce, a tím také cestu k závěrům, které by byly s to účinněji ovlivňovat její průběh.

Staví-li otázku charakteru práce jako svým způsobem klíčovou otázku k řešení celého komplexu přeměn v oblasti kultury, je přirozené, že tím překonává schematické mechanické chápání socialistické kulturní revoluce, vyjadřované obvykle tezí, že kvalitativním (revolučním) změnám v oblasti ekonomické a politické musí korespondovat příslušné kvalitativní změny v oblasti kultury. Tato teze, která vlastně o podstatě socialistické kulturní revoluce nic neříká, nýbrž toliko konstatuje její objektivní nutnost, vede totiž k tomu, že se v kultuře spatřuje cosi vůči ekonomice a politice vnějšího. Proto také často sváděla na jedné straně k živelnosti v kulturní politice (k názoru, že kvalitativně nové podmínky ekonomické a politické vyústí po určité době automaticky ve zformování socialistické kultury) a na druhé straně k spekulativnímu předpisování cest, kterými by se měl kulturní vývoj v socialistické společnosti ubírat. Huláková se ve své knize pokusila — a nutno říci, že nikoli bez úspěchu — demonstrovat, v čem socialistická kulturní revoluce skutečně spočívá, že je to svou podstatou proces, který probíhá ve všech oblastech, v nichž se realizuje socialistická revoluce, „týká se jak materiálně technické báze nové společnosti, tak citového života lidí, jejich psychologie, jejich soukromí“ (str. 113).

To jí umožnilo nejen správně určit v socialistické kulturní revoluci místo tak významné její složky, jakou je vědeckotechnická revoluce, ale i správně a citlivě vymezit vztahy mezi politikou a ekonomikou i mezi politikou a kulturou v užším slova smyslu, tj. jejími ideologickými složkami, morálkou, světovým názorem (filosofií), uměním apod. Vyvarovala se absolutizování úlohy té či oné sféry života socialistické společnosti, které obyčejně vede k metafyzickým deformacím v teorii a chybám a úchylnkám — at už pravým, nebo levým — v praxi. Vyhnuła se tak také nebezpečí (stále ještě dosti častému), aby na jedné straně neredukovala např. působení morálních, světonázorových i estetických faktorů na pouhé utvrzování a upevňování přeměn v oblasti ekonomiky a politiky, a na druhé straně neztratila ze zřetele jejich ideologický moment, který v socialistické kulturní revoluci zůstává výrazně dominujícím momentem všech složek duchovní kultury (a pokud bude ve světovém měřítku existovat antagonismus mezi kapitalismem a socialismem, zůstane výrazným momentem i v duchovní kultuře komunistické společnosti). V souvislosti s tím je pak třeba zdůraznit, že správně řeší ještě jednu důležitou otázku, otázku stranického řízení kulturní oblasti; vypořádává se s liberalistickými tendencemi, pod nimiž mohou získávat půdu snahy o oslabení vlivu strany v kultuře, ano o popření její vedoucí úlohy na úseku kulturní činnosti, stejně jako odmítá zvlgarizované pojetí řízení kultury stranou, které vedoucí úlohu strany v kultuře redukuje na organizačně administrativní opatření a zásahy stranických orgánů, resp. si je plete s reglementací kulturního života, silně se prosazující v období kultu osobnosti.

Můžeme-li tvrdit, že logická metoda, které Huláková ve své knize použila, nepochybně přispěla k hlubšímu a všestrannějšímu objasnění řady otázek souvisejících se složitým procesem kulturní revoluce, neznamená to ovšem, že bychom k práci neměli připomínky. Domníváme se, že právě touto metodou bylo by možno dojít mnohde ještě dál, než došla autorka — samozřejmě za určitých předpokladů, o kterých se také chceme zmínit. Čtenář, který průběžně sleduje i studuje kulturní život a problematiku kulturního dění, bude s námi pravděpodobně souhlasit, že zejména v druhém oddílu monografie, věnovaném vlastním otázkám socialistické kulturní revoluce, kde by očekával pronikavější analýzu i hlubší zobecnění nových jevů v oblasti kultury, trpí autorčin výklad na některých místech jistou schematičností, neodráží se v něm zdaleka onen prudký pohyb v kulturní sféře v období socialistické společnosti s celou jeho složitostí a rozporností na různých úsecích kulturní fronty.

Vzniká zde dojem, jako by v kultuře neexistovala řada otevřených problémů, ačkoliv je známo, že právě v kultuře takové problémy jsou a živě se o nich diskutuje. Autorka se v jedné poznámce (str. 203) vyslovuje kriticky k práci J. Skalouda Otázky kulturní revoluce v ČSSR v tom smyslu, že „je založena převážně jen na sledování stranických usnesení v oblasti nadstavbové kultury naší společnosti, aniž analyzuje situaci, v níž byla přijímána, a hodnotí jejich konkrétní plnění, ačkoliv je zřejmé, že právě v kulturní oblasti byla často v období kultu osobnosti stranická linie pokrívována“, zůstává však často prakticky u téhož postupu — snad jen s tím rozdílem, že si uvědomuje nutnost nevidět jen usnesení a pokouší se o kritické komentáře k podmínkám, v kterých to či ono usnesení bylo přijato. Z rozboru situace v každém jednotlivém případě rovněž nevychází, protože — budíž to konstatováno konec konců na její omluvu — by musela sama nejprve tento rozbor namnoze od začátku provést, a to je nemožné v rámci jedné práce a je to nad síly jednoho autora.

Tak např. sama problematika přístupnosti vzdělání všemu obyvatelstvu a vůbec problematika vzdělání člověka v socialistické společnosti, jeho charakteru, jeho zaměření, jeho organizace (systému), řízení a forem je nepochybně daleko složitější, než jak by bylo možno usuzovat z té části knihy, kde se jí Huláková zabývá. Autorka její řešení naznačuje právě jen v obrysech, neboť — mělo-li by jít o skutečnou analýzu a pak zobecnění širšího dosahu, musela by nezbytně vycházet z nepamětně většího množství materiálu získaného mj. i průzkumy, musela by se daleko zevrubněji zabývat otázkami odborné kvalifikace pracujících, způsoby jejího získávání, otázkami mimoškolní výchovy — i těžkostmi, které se tu stavějí našim snahám do cesty. Zevrubně studium problematiky zvýšení úrovně vzdělání v socialistické společnosti by jí pravděpodobně muselo dovést k názoru, zda je vůbec správné hovořit o vzdělání a výchově odděleně, nemluví-li právě metodické důvody pro to, abychom se hlouběji zamýšleli nad samým obsahem pojmů výchova a vzdělání a ujasňovali si nově jejich vztah. Vždyť vzdělání — jak na to správně upozornil ve svém referátu o metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie Josef Váňa (srv. *Pedagogika* 1962, č. 3, str. 272–315) — je vlastně třeba chápat jako výsledek výchovy, nikoli jako proces probíhající paralelně vedle výchovy. Pak by se jí ovšem otevřela řada dalších problémů, které jsou snad již příliš specifické, nicméně velmi důležité v současné době, jako např. vztah pedagogiky a politiky aj. (Na tyto otázky jsem upozornil ve stati K problematice teoretických základů systému komunistické výchovy — viz *Pedagogika* 1963, č. 3, str. 324–342.)

Také pokud jde např. o oblast umění v socialistické kulturní revoluci, zůstává Huláková namnoze při pouhé deskripci problémů (i když je to deskripce pečlivá a přesná) a obrysověm naznačení jejich řešení, aniž provádí jejich skutečně všestranný rozbor a na jeho základě přístusná zobecnění. Nápadné je to zejména tam, kde by čtenář očekával — jako třeba ve výkladu o přejímání a přehodnocování kulturního dědictví a vytváření nové, socialistické kultury (str. 162 n.) — zasněženější interpretaci tohoto procesu konkrétně u nás, a místo toho se setkává pouze s odkazy na známé Leninovy stati o literatuře nebo s obecně estetickými úvahami, které již také zná odjinud. Samozřejmě kniha Hulákové tím neztrácí nic na svém významu poskytovat solidní první informace těm, kdož právě hledají takovéto základní poučení. Avšak přiblížit opravdu čtenáři složitý proces přehodnocování kulturního dědictví a vytváření nového, socialistického umění, to by znamenalo vycházet z daleko širšího záběru samé estetické skutečnosti, tj. z rozboru uměleckých děl v kontextu s rozbohem společenské podmíněnosti jejich geneze a s rozbohem jejich společenského působení zkoumat momenty kolísání na umělecké frontě a jejich příčiny stejně jako často velmi spletité cesty zprostředkování uměleckého odrazu skutečnosti u umělců stojících jednoznačně na pozicích socialistického stranického umění atp. Tento požadavek autorka pochopitelně ani splnit nemohla, ačkoliv bychom snad neměli slevovat nic z názoru, že bylo v jejich silách pokusit se o jeho splnění alespoň částečně.

Podobně by bylo možno adresovat autorce výtky co do stupně zralosti zpracování i u jiných problémů. Než to není už nutné. I tím, co jsme uvedli, jsme si připravili dostatečně půdu pro nejdůležitější závěrečné zjištění. Ukazuje se, že použití logické metody ve společenských vědách nutně předpokládá, aby si každý pracovník stále uvědomoval, že logický způsob „není však ve skutečnosti nic jiného než způsob historický, jenže zbařený historické formy a rušivých nahodilostí“ (K. Marx—B. Engels, *Vybrané spisy I*, Praha 1950, str. 382), tj. neztrácel ze zřetele, že dostatečně podložené zobecnění se nemůže obejít bez dostatečně široké analýzy dějinné skutečnosti, faktů, bez „prokousání se“ i oněmi nahodilostmi, jejichž eliminací se dostává k jevům podstatným, k odhalení zákonitosti historického pohybu a jejich pojmové reprodukci. Jinými slovy: syntéza nemůže nikdy předcházet analýze, i když analýza sama, máme-li na mysli analýzu marxistickou, vychází z určitých teoretických předpokladů, je prováděna pomocí abstrakcí představujících výsledky dlouhého procesu zobec-

ňování zkušeností z historickospolečenské praxe lidstva. Huláková ve své správě, kterou zamýšlela jako práci syntetickou, podala jen nový doklad o tom, že skutečně nelze přeskakovat fázi důkladné historické analýzy. Pokud jde o problematiku kulturní revoluce, ještě zdaleka není provedena, takže se — řečeno cum grano salis — v jistém smyslu pokusila o nemožné.

Tím není ovšem v nejmenším dotčen fakt, že ve své knize O kultuře a kulturní revoluci napsala velmi dobrá a užitečná prolegomena k danému tématu, na která bude nutno v dalším zpracování problematiky kulturní revoluce navazovat a která se mohou stát východiskem ke skutečně syntetickému dílu, vzešlému ze spolupráce pracovníků nejruznějších vědních oborů majících k otázkám kulturní revoluce co podstatného říci.

Jiří Loukotka

Pokus o vymezení místa a úlohy ČSSR v mezinárodní socialistické dělbě práce

Prohlubující se internacionalizační tendence jednotlivých národních ekonomik socialistických států vyvolala mezi pracovníky teoretického výzkumu velmi živý a přirozeně i žádoucí zájem, jenž v poslední době nachází i rozsáhlý publikační ohlas. Nepřekvapuje proto, že v naší i ve světové ekonomické literatuře se objevilo již několik desítek zásadnějších prací, které se snaží z různých hledisek vysledovat a teoreticky zobecnit reálný pohyb světové socialistické ekonomiky. Zejména pracovníky mladší generace láká tato moderní oblast teoretického výzkumu už svou aktuálností i svrchovaným praktickým dosahem. Patří k nim i Dušana Machová se svou prací *ČSSR v socialistické mezinárodní dělbě práce* (vydalo NPL 1962, 252 str.).

Z objektivních tendencí ekonomického sblížení socialistických zemí si autorka vybrala souvislost svým významem zcela zásadní, totiž vývoj zahraničně obchodních vztahů ČSSR k ostatním socialistickým zemím. Mají-li totiž pracovníci našeho národního hospodářství v knize Dušana Machové nacházet souborné informace o vývoji a o výhledu ekonomické úlohy Československa (což je autorčiným výslovným přáním), aby jejich prostřednictvím mohli „prohlubovat účelnou mezinárodní dělbu práce“, musela zcela záměrně abstrahovat od celé řady jiných souvislostí. Proto Machová nesleduje v knize například vývoj výrobní techniky ani měnící se funkce vztahů hodnotových, cenových, platebních, měnových apod. Nicméně pokus o formulaci zásadního hlediska, s jehož pomocí pak autorka širě vymezuje obecný rámec mezinárodní socialistické dělby práce, nacházíme již ve vstupní, povýcté teoretické části knihy. Druhá, obsáhlejší část představuje vlastní rozbor geneze mezinárodní socialistické (a zčásti i kapitalistické) dělby práce, kterou Machová sleduje především z hlediska tržních vztahů, a to již od meziválečného období. O tom však později.

Machová však nehodlá vybudovat úvodní partii své knihy jako rozvinutí nějaké „vzorové“ kategorie dělby práce. Proto si úmyslně volí jen některé podstatné momenty, jak již bylo řečeno, probírá je ve zkratce historicky, z čehož jí pak dále vyplývá východisko pro vlastní rozbor mezinárodní socialistické dělby práce. Zdá se však, že v přístupu k této zvolené dílčí struktuře ekonomických souvislostí a zvláště v jejím metodologickém postizení, je Machová leckde hodně poplatná pouhému deduktivnímu postupu. Autorka totiž ne vždy a ne zcela respektuje známou zásadu, že každý vědecký soud má být přímo nebo zprostředkovaně opřen o své zdůvodnění a že má být také verifikován. Zfetelně se to projevuje již při výkladu nutnosti teoreticky diferencovat mezi obecnou tendencí optimálních proporcí výroby a mezi dělbou práce. V minulosti se oba pojmy leckdy nesprávně ztotožňovaly nebo se dělba práce také často chápala jen jako vztah zprostředkovaný a závislý na tzv. zákonu proporcionálního rozvoje. Machová vychází z předpokládané teze, že oba uvedené jevy spolu úzce souvisejí, avšak rozlišují se co do své ekonomické podstaty a mají také relativně samostatný vývoj. Dialektiku jejich vzájemné podmíněnosti však nelze vysledovat — a tím méně prokázat — jen pouhou textovou interpretací známé Marxovy „robinzonády“, již Marx sám užívá polemicky jako zjednodušeného příkladu pro „všechna podstatná určení hodnoty“. V pojetí Machové však tentýž příklad dokazuje, přirozeně že s velmi slabou průkazností, relativní samostatnost proporcionality v rozdělování společenské pracovní doby a dělby práce; ba slouží tu spíše jako doklad neústrojného ztotožňování celku a částí. Je totiž obecně známo (což Machová sama také říká), že výroba životních potřeb, čili výroba materiálních užitečných hodnot, se vždy v historii společnosti dala a děje jen za objektivního předpokladu, že se pracovní doba jistým způsobem rozděluje, a to nezávisle na tom, zda vyrábí jednotlivce (třebas Robinson), nebo nějaký společenský útvar, rodina, obecina nebo moderní společnost výrobců zboží. Vždy se musí ať u jednotlivého výrobce, nebo v celé